

Історична динаміка змін у сприйнятті здоров'я залишила рудиментарні форми та практики. До таких можна віднести традиційну рекреаційну культуру українського суспільства, пов'язану із вживанням великої кількості алкогольних напоїв, традиційну українську кухню, блюда якої не відповідають уяві про здорове харчування сучасної дієтології і т. ін. Враховуючи фізіологічні наслідки вживання міцних напоїв на людський організм, можна стверджувати, що протягом тисячолітнього періоду вони вагомо впливали на формування укладу життя, світобачення, менталітету і, врешті, генофонду українського народу [1, с. 37].

У той же час, стрижневі риси української історичної ментальності є не лише поєднувальними із сучасною культурою здорового способу життя, але й продуктивно із ними гармонують. До таких рис відноситься культура козацтва. Образ козака-воїна із властивими йому характеристиками і цінностями (гарт, мужність, сила, спритність, витривалість) відповідають цінностям сучасного спорту й його військово-спортивним напрямам. Символіка та символічно-образна сфера Запорізької Січі активно використовується у становленні скаутського руху України, у шкільному спортивному вихованні та ін.

Список використаних джерел:

1. Головачук В. Сучасні стратегії навчання у сфері профілактики та формування здорового способу життя в умовах сучасної школи / В. Головачук і О. Левицька // Молода спортивна наука України. – 2008. Т. 4. – С. 35-39.
2. Ємельянова І. А. Соціально-історичні аспекти формування української ментальності / І. А. Ємельянова // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. – 2008. – Сер. : Соціологія. Вип. 71. – Т. 84. – С. 58-61.
3. Ісіченко І. А. Аскетична література Київської Русі / І. А. Ісіченко – Харків : «Акта», 2007. – 398 с.
4. Презлята Г. Історична ретроспектива становлення понять «здоров'я», «здоровий спосіб життя» людини / Г. Презлята, Б. Лісовський, З. Дума і І. Пługатор // Вісник Прикарпатського університету/ [редкол. : Б. М. Мицкан (голова) та ін.]. – 2012. – Фізична культура. Вип. 15.
5. Якиминська Л. В. Особливості менталітету українського козацтва / Л. В. Якиминська // Інтелігенція і влада. – 2006. Вип. 8. – С. 93-97.

Піщанська В.М.

кандидат культурології, доцент,

Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

КОЗАЦЬКИЙ ЕПОС XVII–XVIII СТОЛІТЬ: ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ХУДОЖНІХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

Синтетичне народне мистецтво, що органічно поєднало у своїй основі багатівкові самобутні традиції поезики, музичного фольклору та індивідуальну творчість виконавців, козацькі думи та народні пісні, є одним із

характерологічних жанрів української етнічної культури. Дослідники вважають, що в історії української культури «думи як жанр проіснували в активному автентичному побутуванні приблизно триста років, а в останні два століття перебували у стадії згасання, трансформації, переходу в художньо-самодіяльне концертне виконавство» [4, с. 27]. Та вже такий тривалий час буття цього культурного феномену в рамках історії української культури заслуговує на увагу та корінне його дослідження. Актуальність звернення до українського музичного фольклору, зокрема до мистецтва дум і народної пісенності, пов'язана з остаточним формуванням та піднесенням цього автентичного для етнокультури жанру в XVII ст., що співпадає з кульмінаційним розвитком духовної культури українського козацтва.

Духовний синкретизм козацького Бароко радикально вплинув на художні особливості дум. Слід погодитися з тими дослідниками, котрі зазначають, що в українських думах XVI–XVII ст. «можна відчутти поєднання дуже давніх елементів народної та духовної творчості – божественного і світського – з елементами, які простежуються у всій культурі України періоду Козаччини» [3, с. 29]. Козацька доба була знаменною історичними подіями, обумовлена змінами ренесансної епохи бароковою, насиченою жвавими зв'язками з іншими державами, що відбивалися практично в усіх сферах етнокультурної життєдіяльності: політичній, соціальній, культурній тощо. Окрім того, опосередковано козацьке мистецтво сприяло синкретичному поєднанню східних і західних начал в українській культурі, що всебічно впливало на бароковий розвиток мистецтва, зокрема транслювало на українській епос, – думи та історичні пісні, – релігійні та естетичні засади духовної культури українського козацтва, й української етнокультури в цілому.

М. Возняк, дослідивши поетичний літопис України, зазначив, що самі кобзарі називали думи «козацькими піснями, псалмами» [1, с. 434]. У літературознавчій енциклопедії, виданій в Києві на початку XXI ст., знаходимо визначення: «Думи – епічний жанр українського фольклору, генетично пов'язаний із голосіннями, історичними піснями та баладами, переважно про діяльність українського козацтва XVI–XVIII ст.» [7, с. 307].

М. Дмитренко, проаналізувавши наявні понятійно-категоріальні дефініції українських дум дослідників народного епосу XIX та XX ст., а також розглянувши праці сучасних знавців українського фольклору, сформулював власну дефініцію даного жанру: «Українські народні думи – це епічні монументальні словесно-музичні твори героїчного, соціально-побутового характеру, що відображають модус художнього мислення доби Середньовіччя та кульмінаційний етап формування національної свідомості етносу, ідеї державності, мають астрофічну будову, вільний віршовий розмір (від шести до сімнадцяти складів у рядку), переважно паралельне дієслівне римування, виконуються – як правило, експресивним імпровізованим у межах традиції соло – речитативом (мелодекламацією) під супровід гри на кобзі або бандурі (рідше – лірі чи без інструмента) і відіграють роль елітного стабілізатора в народній культурі» [4, с. 27].

На наш погляд, у цьому визначенні відомого фольклориста сутності народних дум деякі ключові поняття є дещо завуальованими. Зокрема, М. Дмитренко не вважає за необхідне конкретизувати роль українського козацтва як рушійної сили у формуванні національної свідомості та художнього мислення «доби Середньовіччя», а точніше – доби вітчизняного Бароко. Також він не називає український епос козацьким, хоча інші дослідники (А. Іваницький) вважають показовим саме той факт, «що інші історичні події (поза діями козацтва) не були висвітлені у фольклорі: їх буквально одиничні винятки» [6, с. 265].

Більш за те, у роботах мистецтвознавців знаходимо деяке розуміння того, що «в українському фольклорі, як ні в одного з інших слов'янських народів, історія ототожнюється у свідомості народу з козацтвом» та точку зору невідповідності фактичного поєднання двох тематичних гілок історичної думки – усної традиції та національної науки [6, с. 265]. Єдине, що співпадає у сутнісних трактуваннях українських дум дослідниками різних часів та епох – це особливості специфіки їх виконання. Проте й стосовно даного питання виникають деякі розбіжності.

У раритетному виданні – колективній монографії «Україна – козацька держава» – К. Черемський стверджує, що ототожнювати незрячих кобзарів і світських бандуристів (аматорів чи професіоналів) некоректно [9, с. 1025]. Хоча, як вже було у цитованому нами М. Дмитренка, думи виконувалися «під супровід гри на кобзі або бандурі» [4, с. 27] Натомість К. Черемський доводить, що «кобзарство і бандурництво, історично розвиваючись водночас, все ж становили два паралельні, але окремішні напрямки української культури, кожен із яких мав свою традицію і філософсько-світоглядні основи» [9, с. 1025].

Як стосовно кобзарства, так і відносно бандурництва українське козацтво мало безпосереднє відношення. Серед козаків були професійно навчені музиканти, окрім того, як стверджують сучасні історики, «на Січі у XVII ст. існувала професійна музична школа, що готувала бандуристів з числа козаків і джур» [8, с. 256]. З іншого боку, «січове кобзарство практично і дало поштовх загальному розповсюдженню співоцьких інструментів серед широких верств українського населення...» [9, с. 1025].

В рамках культури українського козацтва XVII–XVIII ст. піднесення музичного фольклору було всеосяжним, його вплив на формування національної свідомості та художнього мислення був практично безмежним «Народні пісні, думи і балади, які оповідають, співаючи, мандрівні лірники і кобзарі на ярмарках під час релігійних свят, у козацьких таборах, на сільських майданах, стають справжніми народно-епічними драмами і найяскравішим виразом народного духу й болю: боротьби з татарами й турками, опору польській шляхті» [10, с. 182]. Факт такого широкого розповсюдження власно й сприяв тому, що «взаємодія козацтва і кобзарства стала цілком природною, що й досі сприймається як невід'ємна ланка зазначеного феномена» [9, с. 1024].

Д. Яворницький стверджує, що запорозькі козаки були високими цінителями пісень, дум і рідної музики, тому запорожці любили послухати своїх боянів, сліпців-кобзарів, нерідко й самі складали пісні та думи і самі

бралися за кобзи [11, с. 237]. З цього приводу П. Куліш писав: «Во времена казацкого рыцарства бандура не была случайной вещью у воина... Бандура сделалась на Украине общеупотребительным инструментом у всех, кто сам себя называл казаком или кого другие называли. Чтобы в казацкий век и в казацком обществе называть себя казаком или от других получить такое название, для этого нужно было иметь все отличительные свойства казацкого характера, а в том числе искусство выражения казацких чувств [5, с. 72].

Як вважає О. Гончаренко, саме «так з'явилися кобзарі – носії народного духу протесту і свободи» [2, с. 16]. Науковець зазначає, що кобзар завжди був бажаним гостем у козаків, тому що він «всюди вештається і долю співає». Окрім того, кобзар у запорожців був хранителем заповітних козацьких переказів, «живописателем лицарських подвигів», іноді першим лікарем хворих і поранених, іноді визволителем невільників із полону, іноді підбурювачем до військових походів і славних подвигів низових молодців [11, с. 238]. До того ж у більшості своїй кобзарі в минулому були козаками, які, осліплені в полоні, продовжували «воювати» кобзою.

Протягом декількох століть поспіль козацький епос надихав український народ до героїчних вчинків і навіював впевненість у перемозі, а головне, безмежно впливав на формування національної свідомості та художнього мислення доби українського Бароко.

Список використаних джерел:

1. Возняк М. Історія української літератури. У двох книгах: Навч. вид., випр. – Львів : Світ, 1994. – Кн. друга. 560 с.
2. Гончаренко О.М. До питання про естетику українського козацького фольклору // Таїни художнього тексту (до проблеми поетики тексту): Зб. наук. праць / Наук. ред. Н.І. Заверталюк; ДНУ. – Д., 2003. – Вип. 3. – С. 15-25.
3. Грица С. Біблійні елементи в думках // Народна творчість та етнологія, 2005. – № 5. – С. 19-31.
4. Дмитренко М. Українські народні думи: термін і дефініція // Міфологія і фольклор, 2008. – № 1. – С. 20-27.
5. Дудчак В. Бандура в козацькому війську України // Народна творчість та етнографія. – 1994. – № 1. – С. 70-74.
6. Іваницький А.І. Хрестоматія з українського музичного фольклору (з поясненнями та коментарями). Навчальний посібник для вищих навчальних закладів культури і мистецтв I–IV рівня акредитації. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2008. – 520 с.
7. Літературознавча енциклопедія: У двох томах / Автор укладач Ю Ковалів. – Т. 1. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 608 с.
8. Мицик Ю.А. Як козаки воювали / Мицик Ю.А., Плохій С.М., Стороженко І.С. – Дніпропетровськ: Січ, 1991. – 302 с.
9. Україна – козацька держава : наукове вид. / Упоряд. Недяк В.В. ; Наукові ред. Щербак В.О., Федорук О.К. – К. Вид. : «Емма», 2004. – 1216 с. : 5175 іл.
10. Чечель Н.П. Повертаючи стиль : філософсько-антропологічний дискурс української видовищної і драматичної культури від початків до – XVIII ст. : монографія / Н.П. Чечель – К. : ПАРАПАН, 2004. – 240 с.
11. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків : у 3 т. / Редкол. : П.С. Сохань (відп. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1990 – 1991. – (Пам'ятки іст. думки України). – Текст укр. та рос. мовами. – Т. 1. – 592 с.